МІСЯЦЬ СВІДОК

— I —

ДРУГІ ОПОВІДАНЯ

ВІННІПЕҐ, МАН.
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
1916

МІСЯЦЬ СВІДОК

— I —

ДРЎГІ ОПОВІДАНЯ

ВІННІПЕҐ, МАН.
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
1916

МІСЯЦЬ СВІДОК

Новеля.

I.

Се було в Буковинських горах, в околиці між Кач—ю і П—ю року 18... Ліси були тоді майже непроглядні, а дороги тяжкі і тут і там проводили лісами.

Одного разу їхав молоденький богослов Микола У. до своєї матері на ферії. Був се одніський син незаможної вдовиці по священику, що з нетерпеливістю ожидала часу, в котрім покінчить він свої теольоґічні студії, оженить ся і, бути може, як що захоче се Господь Бог, стане ся панотцем в селї, в котрім прожила від смерти мужа самітна.

Віддаючись ріжним мріям про свою дитину, вона бачила його вже в довгій поважній рясї молодим панотцем, з гарною і богатою невісткою, з діточками, котрих як бабуня безгранично любила і дозирала. Знов иншим разом показувала їй уява його парохом протоєреєм з червоним поясом. Бачила, як їздив червоним повозом, дорогими кіньми, приймав тут і там навіть самого владику в себе, і як тїшив ся у всїх і всюди щирою симпатією і поважанєм. В його комнатах блистїло заможностю, пишались по стїнах, помостї і диванах прекрасні чистої

вовни домашного виробу килими. Наприклад килими у взорах, як їх тутешні околиці називають, і знов другі модні — в рожах: червоних, рожевих і синих. А все дарунки і належности парохіян, котрі його її Миколку, на руках носили, і як то кажуть, вже з замолоду за свого будучого пароха і батька уважали.

Отсе все її Миколка, що побіч того що був найліпшою дитиною в світі, показував з себе на будуче і добрим господарем. Як прибуває на ферії до дому, почавши від наймолодших літ, помагає і доглядає їй все в господарстві. В неї служби крім одної підстаркуватої штигулькаючої жінки нема, тож поза хатою треба комусь господарства доглядати. Особливо підчас сіножати становить він її праву руку. Вона і сього року вижидає його з нетерпеливістю, як і що літа в сій порі. Вже аж привиджує ся він їй. Вже десь і вусики кинули ся йому над молодими губенятами, думає вона собі; він же вже на другім році богословія. Вже десь і про молоденьку дівчину любку мріяло його серце, про женячку — хоч до того йому ще час. Все те мусить вже бути в її Миколки, а вона його не має коло себе, не бачила так довго. Не бачила ні його очиці молоді,що нагадують так батька, ні пестити його не може, як се мамине серце бажає. Все ще треба ждати і числити ся з тижнями, з днями і ночами, все ще треба вдоволити ся листами від нього; своїми мріями, споминами, все ще далеко він від неї, вона мусить ждати. Але врешті не довго має вона чекати, ще кілька тижнів, кільканайцять день. І

уплинуло і зменшило ся врешті і їх до того, що вже лиш день два і він надїде. Та нехай вже. Вже вона жде, вижидає його. Так як передвчора виїхав він з Ч... як вчера пересїв вже на яку наймлену фіру, бо своїх коней вона вже від смерти свого панотця не тримає, по нього висилати не може — треба наймленими їхати.

Тим то вона жде — а він їде.

І справдї він, Миколка, їде.

Вибравшись остаточно з Ч—кої теольогічної митрополії, закупивши для матери і для себе се і те, прибравшись в дорогу святочно мов на торжество, молодий, щасливий, неначе на волю випущений птах, сїв на мужицьку фіру із стациї і їде.

Материні думки при нїм, і його діточі при нїй.

Вже від раня їде він; але доперва від трьох годин спочиває його око на горах, скалах і лїсах і він чує ся в своїй батьківщинї, хоч до дому ще далеко. А яке повітре обнимає і пестить молоду груди, гладить його щоки, — чиста роскіш! і він чує ся невимовно щасливий; і то сміє ся його душа, то плаче! Він їде врешті до дому, він щасливий! Вирвав ся остаточно з-за тих мурів, хоча пишнї, славнї з своєї краси, всеж таки його держали мов вязня і позбавляли тут і там особистої свободи.

„Їдьте скорше, бадьо Ґеорґі!" просить він чоловіка, що згодив ся від стациї довезти його своїми здоровими, міцними гуцульськими кіньми аж до дому до матері. „А хибаж я не їду? питає згорблений на козлї господар-фірман, все

свою люльку і від часу до часу кляпаючи з легка свої грубі майже круглі гуцули-коні. „Я їду".

Говорили зразу живо і балакали, а далї оден по другім вмовкли. „Зробіть місце коло себе, бадїко..." обізвав ся десь як сонце клонило ся до заходу богослов. „Скучно менї з заду за вами сидїти. Так коло вас буду дивити ся на конї, і не так поволи буде час сходити. Не знати на котру будемо в дома. Мабуть самою пізною, глубокою ночею".

Хлоп здвигав плечима. „Десь поза північ", відповів похмуро. „Дорога тяжка...як самі бачите, камениста, оден кінь згубив підкову, підбив ногу і скорше я не можу їхати".

На ті слова Микола витягнув свій годинник, а був се гарний, пишний золотий годинник, що остав ся йому по смерти батька, на зовсім такім же грубім ланцюху... і він поглянув на нього. Дивив ся на нього, неначе не довиджував добре, хоча в нього очи молоді і добрі, але остаточно переконав ся, що годинник показує справдї саме три чверти години на першу.

„А се що? — кликнув з зачудованєм більше до себе, чим до чоловіка — він стоїть?" — і почав наново приглядати ся годинникови. „Я ж накрутив його!" звернув ся до мужика, що сидїв спокійно, байдужно без зрозуміня механїзму годиника, та за те, мов загіпнотизований пишнотою золота, витріщаючи ся непорушно на годинник в руках молодого чоловіка. „Я памятаю добре, що я накрутив його нинї зранку, заки виїхав. Отже не пора була йому ставати, хиба аж завтра рано або в полудне. А він ось,

став на три чверти на першу майже 5 — 6 годин скорше, чим повинен. Чудно!"

„Саме на час, як будемо вже недалеко вашого села паничу", обізвав ся мужик, і сказавши се, замовк, хляпнув знов батогом по хребтах коней, а за хвилину поглянув знов на годинник, котрий лежав ще в руках молодого хлопця, саме в тій хвили коли Микола, поглянувши ще раз на нього, замкнув його і запихав до кишені.

„Паничу!" запитав.

„Що там бадьо?"

„Покажіть менї сей ваш годинник".

Микола показав.

„Дайте в руки".

Микола дав.

„Добре важить" сказав коротко.

„Се чисте золото, бадьо".

„Чисте золото", повторив мужик, поважив ще раз задумчиво годинник, вдивляючи ся при тім на молодого чоловіка, мов заслухуючись при тім в що і віддав назад годинник.

„Богато коштує?" — Спитав.

„Не знаю докладно. Унаслїдив по батькови".

„Але прецїнь, що може вартувати такий годинник"?

„З ланцюхом зі сто двадцять ґульденів... а може і більше; не знаю".

Мужик більше не питав.

Вмовкши оттак оба, вони їдуть знов далї, не промовляючи оден до одного нї слова.

Мужик згорбившись як передше, висадив

плечі одягнені в киптар, обернений на верх, волосєм ніби могучу силу яку, спозираючи лише від часу задумчиво і допитливо з під густих чорних як вуголь брів на молодого богослова.

Лице в нього було обросле густою бородою, а по плечах товклись підчас їзди густі і чорні і учері.

Микола їде і роззирає ся.

Так пишно, чудово їдеть ся отсею околицею; зелень ліса, куди око не гляне; скелї, що підносять ся мов стіни тут і там перед очима рівно в гору, або знов камінь. Се велитні, що висаджались в гори і ніби туй, туй, звалять ся з гори, роздавлять переїзших на прах. Все те займає молоденького богослова, цікавить, і він не дізнає нудьги.

Нараз чоловік здержує конї.

„Чому хочете ставати?" питає Микола.

„Вже час попасти трохи конї", відповів той. „Незадовго почнеть ся тяжка дорога під гору в ліс, тож треба щоб трохи відпочали!" І з тими словами здержує конї цілковито і они стають. Господар кидає коням під ноги сїно, відтак витягає десь з глубини воза вузлик з мамалиґою і бриндзею — і починаєть ся відпочинок.

Микола також не був від того, щоб не перекусити де що. Їзда на простім возї, по камінистій дорозї, свіже повітрє і здоровлє викликали в нїм здоровий і добрий апетит. Розпакував свій звиток і попоївши добре зліз з фіри, ляг на зелену мураву недалеко берега ріки Молдави, що плила попри дорогу, і закуривши

папіроску, задивляв ся на пишну, гучливу гірську ріку, що понабиравши в бігу потоки, змоглась і сунулась тепер маєстатично, а заразом живо голосно в перед.

Мило йому так і добре, і заглубляє ся він в погляді на воду, що від недалекого ліса набрала ся неначе зеленої барви і здавала ся якоюсь бездомною.

З одної сторони берега, тої, що притикає до ліса, розросла ся місцями густа буйна лозина і ніби заповідає обіч себе глубину.

Микола дивить ся і мірить глубінь води очима, але через зеленяву її барву, що мерехтить йому перед очима не є певний чи глубока вона, нараз обзиває ся:

„Бадьо Ґеорґій, а глубока тепер отся ріка?"

„Та як видите", відзиває ся мужик лякохнічно.

„Місцями вона здає ся глубша, але ось коло берега здає ся не дуже то... каже Микола.

„Має вона і глубокі місця, особливо туди, де лозина поростає. З лиця вона здає ся ніби спокійна, ніби свою силу в собі зачиняє, але попробуйте її лиш перейти, то гай, гай як потягне Вас бульбона в безодню!"

„Я б мав охоту скупати ся заки поїдемо дальше", сказав і оглянув ся навкруги молодий хлопець.

Сонце вже послідні проміні сховало за верхи, і ніби лиш золотавий фон лишив ся на заході, де воно зникло.

„Купайте ся здорові!" сказав мужик, і по його лиці промайнув вираз нетерпеливости,

Відтак звязавши свій клунок з останками їди, встав і звертаючись до коней додав: „Але не гайтесь! я лиш коні напою, і рушаємо далі. Я б рад ще за днини дістати ся до ліса, щоб ще перед північчю виїхати з нього. Лісна дорога... довга. Сказавши се чоловік витягнув з високого череса капшук і люльку і почав поволи її набивати. Набивши приступив до молодого богослова, що саме допалював другу папіроску.

„Дайте трохи вогню, паничу — обізвав ся”, най запалю собі люльку. Ви йдіть купайте ся, я за той час викурю, а заки Ви вилізете з води, я напою і запряжу коні і поїдем далі”.

„Добре” відповів Микола, і впослідне глянув допитливим поглядом на шумливу воду.

Пишна вона була і приманчива отся гірська вода під лісом, — і в мить перебігло око молодого хлопця по ріці за відповідним місцем до купаня.

На одну хвилинку здержало ся на поверхні недалеко лоз. Щось неначе манило його покупати ся там, неначе формулувалось в бажанє віддати ся тій воді, мов притягаючій силі-потузі. Але лиш через одну однїську хвилинку. В слідуючій вже стрясло ним якимсь жахом, і він звернув ся до чоловіка, що мов вижидав чого та, не рухаючись ні на волосок і дивив ся допитливо на нього.

„Не буду вже нині купати ся” сказав відтак. А далі, як би за внутрішним наказом, виняв з кишені годинник, поглядів якийсь час задумчиво на нього і врешті обізвав ся; „Зараз пів

до осьмої; трохи пізно, щоб ще лїзти в гірську воду. — Не гадаєте?"

„Як хочете", відповів чоловік рівнодушно, і все ще не рухав ся з місця, не спускаючи ока з годинника, ба навіть нахилив ся Миколї по над плечі, щоб поглянути лїпше на золоте чудо.

Нараз спитав: „почім пізнаєте Ви час на зеґарку паничу?" Той підняв на чоловіка очи і усміхнув ся весело. „Як хочете то пождїть на хвильку-дві навчу вас розуміти ся на годиннику. „Чому нї?" обізвав ся мужик, і по його грубім лиці перебігло щось мов світло вдоволяюче." Як Ваша ласка — додав, то навчіть. Але говоріть помалу і показуйте по кілька раз добре, щоб заїхавши до дому я все те не забув. Молодий богослов як перше усьміхнув ся. „Не журіть ся", відповів не оглядаючи ся за ним „я Вас так навчу, що через ціле житє запамятаєте. Станьте тут коло мене і вважайте добре".

„Добре" відповів з поважанєм але заразом зворушеним послушенством мужик, і став близько плечий свого молодого вчителя.

„Отже так: то кружелцї — розпочав Микола своє толкованє, вказуючи пальцем на кружево чисел на годиннику — „Ви се бачите?"

„Бачу" почув ся грубий мов басова струна але глухий, неначе дрожачий голос зі сторони чоловіка.

„А отсї дві стрілки — бачите?" питав далї Микола, вказуючи знов сим разом вже на стрілки годинника.

„Бачу".

„Одна довша, а одна коротша. Уважайте,

бачите?"

„Бачу".

„Тепер уважайте". І по тих словах поглянув Микола поважно, допитливо на свого над годинником низько похиленого ученика. В тій хвилї підняв той свої очи на молодого чоловіка, їх погляди стрінули ся і Микола переляка в ся тих очей. Нїколи в житю не бачив він такої страшної жадоби як в сїй хвилї в очах свого ученика.

„Бадьо Ґеорґі!" кликнув з переляканим зачудованєм.

Мужик сполохав ся. Чи синих щирих очей молодого хлопця? Не відповідаючи словом на поклик богослова, він схилив на ново пелехату голову над годинником на долонї хлопця і глядїв. „Далї"... говорив важко віддихаючи, мов боров ся з невидимою силою, мовчки і витріщав ся як перше на годинник.

Микола знов почав. Стояв і толкував виразно, щиро і понятно, рівним, ясним голосом, як толкуєть ся малим, розумним дїтям, о котрих знаємо, що вони нас добре розуміють, а мужик глядїв мовчки і слухав. Слухав неначе всїм еством своїм не обзиваючись нї на словечко. Нараз підняв Микола руку з годинником в гору.

„Куди дивите ся Ви чоловіче?" спитав зачудований . „Ви не дивите ся на самий годинник, але на спід його верхної покривочки!"

І справдї. Мужика очи були мов гіпнозою приковані до отвореного золотого вершка годинника, котрого спідна сторона з чистого зо-

лота аж сяла, і на якийсь час прикувала до себе очи мужика.

Мужик мов на лихім зловлений, витріщав ся перелякано на молодого чоловіка, а відтак почухавшись за вухом говорив змішаним голосом: вже буду дивити ся, паничу, куди кажете і уважати. Якось загадав ся, і задивив ся вмісто на кружево — на спід покривки годинника. Але бо і не дивуйте ся! вона така красна та дорога, що хоч би і не хотів, вона сама за очи хапає. Я все памятаю що Ви казали. Микола усміхнув ся.

Відтак, потолкувавши ще якийсь час чоловікови по раз третий, як пізнавати цілї години, далї половини і чвертки, Микола врештї скінчив.

Скінчивши, замкнув годинник і подержав його ще якийсь час в руках. Мужик ще стояв перед ним, і дивив ся на нього з під густих чорних брів неспокійно і блискучими очима — мовчав мов занїмів.

Через незначну майже хвилину, мовчали так оба, дивили ся обопільно на себе. Микола ясно, поважно, а мужик неспокійно і нерішучо.

Та тут обізвав ся Микола перший. Скажіть менї тепер, чоловіче, по чім пізнати, коли годинник показує цілу годину?

Мужик подумав трохи, почухрав ся, а відтак задивиши ся рівно на молодого хлопця перед собою відповів: „Як мала стрілка на нумері девятім, а велика на дванадцятім, тодї є рівно девята година".

„А коли є пів до третої?" питав далї Ми-

кола.

Мужик подумав хвилину як перше і відказав: „Як мала стрілка показує на трету, а велика на шесту, тоді є рівно пів до третої".

„Добре," — відповів з вдоволеною повагою Микола і спитав далї.

„А коли є три чверти на першу?"

Мужик як передше, подумав хвилину, а нараз мов на внутрішний наказ спитав.

„Коли? по днинї чи по півночи?" І спитавши ся пождав. Та в місто відповіди, розреготав ся Микола на все горло, сердечно. Одначе побачивши змішане обличє мужика перед собою, і здержуючи в собі сміх на дальше кликнув. „Все одно, по днинї чи по півночи! але по чім пізнаєте се на годиннику?"

Мужик знов надумав ся хвилину — відтак видививши ся на Миколу відповів: „Як мала стрілка стане на нумері першім, а велика на нумері девятім, буде три чверти на першу!"

„Добре відповів Микола вдоволено, і поклепавши мужика з щирою усмішкою по плечах, всунув годинник до кишенї своєї камізельки і додав весело: „А тепер бадьо Ґеоргі, запрягайте і— гайда, вйо! — Моя мама десь вже ладить скубе з наймичкою курята, а ми ще над Молдавою".

„Зараз лишимо і Молдаву", відповів поспішно мужик і згорбивши свою велику могутну стать позбирав послїдні клаптї сїна з під кінських копит, наложив на голову кантори, позачіпляв посторонки до орчиків, сів на фіру

враз з Миколою і поїхали дальше.

. . . .

Їдуть оба мовчки.

Оден з думками про матїр далеко в горах; про місто, що оставив за собою, товаришів і молоденьку Аґлаю, дочку Румуна протоєрея, котру пізнав тому два місяцї назад, і котра припала йому до вподоби так, що аж поезію зложив для неї. Як раз перед своїм відїздом, стрінув її ще в резіденцийнім парку, поздоровив, уклонивсь їй, а відтак вернувши до дому, того таки вечера написав вірш. Вона переходила коло нього з своєю матїрю, поважною, доброї туші дамою, котрої велика брошка з червоних коралїв остала ся йому досї в памяти. А вона, Аґлая, йшла скромненько поруч неї і стрінувшись з його очима, засоромила ся до того, що горяча полумінь облила її личко геть аж під волосє.

Він сам не знав ще тодї, що також змішає ся побачивши її несподївано. Не знав і не сподївав ся сего по собі. Доперва пізнїйше пізнав що се таке. Знав і зрозумів, що вона припала йому до серця і, як відчував він, чи навіть не на завше! Коби хоч раз ще такого щастя дожити! побачити ся і відчути враз, що одно одному припадає до душі, зливає ся в одно.

А все одна та хвиля зродила се, як поздоровляли ся, поглянули собі в очи. Він лиш низенько, повагою вклонив ся, і вона подякувала. А однак! ся одна дрібна хвилина називала ся щастє.

. . . . Над вечір, як парк був

опорожнений, і він пішов туди ніби перейти ся, йому до мрій вже від дитинства склонна вдача, подиктувала йому поезію, котру колись викінчить він найкраще і пішле її. Пішле з дому матері своєї, з поміж смерек і гірської краси, яку вона в долах вихована, ніжна, біленька ще не знала. . . . .

. . . .

Доїхали до ліса, густого, смерекового, а доїхавши стали. Озирнулись за собою.

Вони знаходили ся на верху гори перед лісом, мов перед темним світом глубокого мовчаня. За ними остала ся дорога біла, нерівна і пуста. Мов великан-змій вила ся вона притулюючи ся то до гір то до ріки Молдави, а все однакова, пуста і біла і для подорожних приманчива.

„Тепер з Богом в ліс!" обізвав ся нараз мужик і поглянув допитливо на молодого чоловіка.

Сей, вмісто сидіти, на добре випакованім возі — скочив живо з фіри, і пустив ся йти лісом піхотою.

„Чого злізлисте з фіри паничу?" Спитав нетерпеливо мужик.

„Бо хочу лісом піхотою йти!" відповів весело Микола.

„Як так, то хиба аж ранком приїдемо до дому!" кликнув неприязно мужик.

„То приїдемо ранком бадю. Тепер маємо місяць повний, і менї хочеть ся в такій ночі йти лїсом пішки. Сеж чудово! Може побачу яке чудо... то і чому не побачити?"

„Буде нам обом чудо... як нападуть нас де які розбійники” закинув неприхильним тоном мужик.

Микола розсміяв ся. „Незнати що в нас обох знайдуть!” докинув весело, і ступив рівно і близько коло фіри, що сунулась лиш поволи лїсовою дорогою вперед.

„То байка що знайдуть а важнїйше, що з нами зроблять.”

„Убють, бадю, що найгірше!” відповів все весело Микола — а більше негодні хочби і що зробити. Всї ми в руках божих як оден”.

„Та... всї”... відказав мужик неохочо, — і поглянув з під брів на золотий ланцюх у хлопця на груди, і вслїд по тім на місце на груди, де ховав ся за семинарською одежею золотий годинник

„А он, у Вас зеґарок!” кинув нїби з нехотя, і хляпнув батогом коней по хребтї.

„Та відтак. Я не боюсь.” — Обізвав ся знов Микола. „Гадаєте, я такий слабий? Нехай лиш собі хто зі мною зачепить. Мої кулаки молоді і здорові!” — І оказавши се він помахав обома пястуками в глубину темного лїса, а зараз за тим сягнув за годинником.

„Як довго, гадаєте, будемо їхати лїсом?” — Спитав звертаючи ся до мовчаливого мужика, що сидів згорбивши ся на фірі, та пригадуючи тою позицією і виверненим чорним на верх киптарем на великанських, згорблених плечах, великих, волохатих павуків.

„Як від коней”... Відповів той. „Можна дві, можна і три години їхати. Отся дорога найлїп-

ша, то я нею волію їхати, хоч иноді менї страшно переїзджати самому ночею ліс."

„Ліс чудовий!..." Кинув більше до себе молодий хлопець і з тим розімкнув свій годинник, запалив сїрник і поглянув на нього.

„Котра?" спитав мужик, і спинив блискучі очи свої з жадібним виразом на годиннику, в руках молодого хлопця.

„Десята".

„А коли будете накручувати зеґарок?" Спитав мужик, що неначе любкою переняв ся годинником і його ходом.

Микола поглянув на мужика здивовано, а відтак сказав протяжно: Ко-ли?

„А-як же; коли?" повторив мужик.

Микола надумав ся, а відтак неначе застановляючись над чим то і дальше, говорив задумливо:

„Виїзджаючи нинї рано я накрутив його, отже, як казав, мав би накрутити його знов аж завтра ранком. Але він, Бог знає чому,став менї на три чверти на першу вполудне. Я накрутив його наново, то тепер припадало б накрутити його завтра в полудне знов, в той сам час"...

„В три чверти на першу?" Спитав мужик нараз поспішно.

„Так".

„О пів ночи?" Спитав мужик неначе йому підсунув хтось те слово на язик.

Микола розсміяв ся і замовк.

„Нї бадїко, В ясний день... і ще до того і в хатї моєї матери; як що не схочеть ся менї вчинити се в иншу пору. Але байка". І засвистав-

ши весело якусь там пісеньку, Микола пустив ся дальше лїсною дорогою, перед фірою.

. . . . Поволи їхав мужик за ним не спускаючи стрункої молодої постати з очей... та за те хоч і бачив її перед собою, думав заєдно про чудовий, дорогий золотий годинник, що знаходив ся у молодого чоловіка на грудях. Від хвилї як побачив він той годинник, особливо внутрішну сторону його зверхної покривочки, від хвилї, як діткнув ся він золота, держав його в своїй руцї з ним неначе що зайшло. Мати, посідати той годинник... дотикати ся його... дивити ся на його, видавало ся йому нараз таким щастєм, що йому від того уявленя неначе душу розяснило.

Але як дістати годинника, здобути його?

Молодий піп прецїнь не дасть його.

Красти він його також не викраде, бо — і як-же ж? Відобрати?

Буде боронити ся. Прийде до бійки, ще всадить за напад до кримїналу, сором, кара, і Бог зна що инше.

Не йде. Але годинник він мусить мати. Будь що будь а мусить. Він се відчуває так виразно, неначеб йому се хтось виразно голосно сказав. І висадивши свої величезні плечі неначе ще більше на верх... він потонув в думках над способом, яким би добути упрагнене золото в свої руки...

А Микола йде лїсом, і неначе чим раз глубше в більшу темінь потопає.

Дивний світ, оттакий смерековий лїс в ночи. Перед ним вузка дорога нїби туманна, біла

стежка, а високо над ним появляє ся місяць. Великий, пишний, розкішний, просто, осліпляючий і жде. І здає ся молодому чоловікови, що бачить він його — раз перед собою, крізь гильля, другий раз над собою — а по разови не бачить його цілком, хиба червоніє ся щось... здалека між деревиною.

Так чудно йдеть ся ночею лїсом...так глухо відзиваєть ся далеконосно гуркіт колес, тупіт коней. Так лячно — а заразом... так величаво..., страшно і тихо.

Але йому не лячно... Навіть смереки не шумлять а мовчать... лиш тупіт коней чути виразно. На горі під небосхилом миготять і зорі. Тут і там він добачає крізь гиллє.

Нараз йому хочеть ся оживити нічну лїсову тишину своїм голосом і він гукнув на церковну ноту: „Господи помилуй!"... „Господи помилуй!" перебігло лїсом а відтак сховало ся...

Мужик здержав конї.

„Паничу!" Кликнув заляканим, зворушуючим голосом.. „Паничу, мовчіть!"

Микола спинив ся на хвилю; далї завернув сяі приступивши близько до фіри — спитав: „Чому? Неспівати? Прецїнь веселїйше, як йти мовчки. Не збирає на сон."

„Вам незбирає ся — але менї, що встав сьогодня як лиш зазоріло збирає ся" відповів мужик, і нї з сього нї з того тріснув голосно з батога.

„Але чому маю я неспівати лїсом, як вам хочеть ся спати"
спитав Микола, вже подражнений мужицькою грубістю...

„Бо моглибисте на нас викликати розбійників або злодіїв.”

— І справді. — Не минуло ще хвилї, як нараз гукнув відкись вистріл, і пішов лїсом, нїби відстрашений противною стороною від подорожних...

„Чуєте?” Спитав мужик, і в його голосї задрожала неначе злоба.

„Чую. Може якийсь побережник...” відповів спокійним голосом молодий чоловік, і вслїд за своїми словами — вхопив ся за драбину великого воза виповзнув ся на фіру і сїв біля згорбленого мужика.

„Чекайте”... Сказав весело, „тепер хоч засипайте хоч нї, а не буде вам лячно, відай бадьо Ґеорґі Вам лячно, що хтось там зза пів милї від нас гукнув з панівки. — Чи не так?” І сказавши се, хлопець схилив ся щоб поглянути в лице чоловікови. Але не доглянув. В тій хвилї сей схилив голову ще глибше над груди і не відповів.

Вмісто того шарпнув коней, тріснув їх по хребтї і поїхав скорше.

Довго, довго їхали оба мовчки.

Микола без ляку з спокійною мов дитина душею, повною мрій і надій, повною чи не поетичного настрою. Його сон сеї ночи неначе обминав.

Коло нього мужик, сильна вдвоє згорблена маса. Навкруги глубока тишина, переривана одностайним туркотом воза і тупотом кінських копит. На право і лїво блистять в моху світляки. Всюди сон і мовчанє. Всюди темінь,

і святий спокій. Сам Господь здавало ся при ляг до землї і спочивав: . . . .

Нараз, рухає ся тяжка маса біля Миколи, похиляє ся близько до його молодого лиця і обзиває ся грубим голосом.

„Спите врештї паничу?"

„Нї, бадьо Ґеорґі. Я зовсїм не сплю. А бо-що? Ви гадали?...."

„Т-а-к. Я гадав..."

„Нї. Чи скоро вже виїдемо з лїса?" Спитав питомець. „Вже де-далї дві години, як їдемо самою деревиною".

„Г а?"

„Їдемо вже довго лїсом".

„Ще трохи. Ще лиш якийсь час, і виїдемо зовсїм. Менї самому вже навкучило, і я радби... скорше... над... ріку як... перше..."

„Вона весела, все щось своїм шумом плескотом розказує". Нїби потїшав Микола.

„А — я" відповів коротко мужик, вдарив коней як недавно і знов замовк.

З за пів години може виїхали врештї з лїса, і виїхавши під горбок, конї неначе невидимою рукою здержані, станули. Але не довго стояли.

Мужик вдарив їх наново, але звірята очевидно помучені на добре, побігли зразу живійшим трапом, а далї перейшов трап в крок, а відтак, полишені на волю, попали в цїлком повільний крок. . . . .

Виїхавши з лїса вони найшли ся чи не на самім верху гори, з котрої виднїла ся в долинї сюди і туди вюча ся прекрасна, біла дорога,що манила з далека до себе, і до котрої саме мали

поволи зїздити...

Микола отверезений виїздом з лїса зітхнув повною грудю і поглянув мов освіжений округ себе.

Перед ним чудо.

Небо над ними, величаве, сріблистою імлою перетkане неначе свята копула обняло все верхівля гір, що відбивало ся темними зарисами від нього. Високо на прозорім синявім небосхилї горів великан-місяць в пишній повнотї... а далї зорі, ясні мерехтячі зорі, чудо яка сила! Тут і там по верхах підносять ся найвисші смереки під небосхил, і неначе перетkані місячним сяєвом тонуть, розходять ся в нім...

Микола дивить перед себе мов загіпнотизований красою ясної ночи, пишнотою самого місяця, і його душа віддає ся, і ніби розходить ся в тій могутнїй, неописанїй а заразом так тонкій красї, ніби злучаєть ся, з прозорістю сріблистої імли і світлом місяця! Як йому чудно на душі, а заразом як йому сумно! щось його тягне, щось його томить. . . . .

Він на хвилину схиляє голову і закриває рукою очи мов заслухує ся в оден вірш, що знає вже з давна і котрий неначе викликаний красою чарівної ночи виринає з глубини його душі і відзиває ся в памяти. Вірш нїмецький:

Eine stille monddurchleuchtete Nacht
bethoeret mir Herz und Sinn,
ergreift meine Seele Zaubermacht,
Kaum weiss wo ich bin —
Ergreifet mich Sehnen und treibet mich
(fort,

hinaus ohne Pfad und Ziel,
als barge die schimmernde Ferne dort
der suessesten Wunder viel.
Als sollte ich wandern weithin durchs Land
im flimmernden Mondenschein,
als suesse draussen am Wegesrand
das Glueck und wartete mein...*)

Нараз стають коні.

Він сього майже не замічає в своїм мрійнім настрою; але грубий голос мужика отверезжує його, потрясає:

„Спите?“ гукнув — „котра година?”

„Ні, — каже, майже переляканий голосом візника і сягає поспішно за годнником.

Витягнув... отвирає його... схиляє ся і придивляєсь... „здаєть ся”... каже „як непомиляю ся три чверти на першу”.

„Три чверти на першу” — крикнув за ним мужик, зіскакує з фіри, і одним рухом, пориває за годинник враз з золотим ланцюхом на грудях. „Давай сюди!” — крикнув, а викрикнувши починає обдавати молодого хлопця сильними

---

*) Тиха, місячна ніч засліплює моє серце і почуваня, захоплює мою душу чародійною силою, так що далї, я не знаю, де я...

Обгортає мене туга і гонить кудись, без стежки і цїли, неначе-б осяйна далечінь ховала в собі богато найсолодших див.

Неначе-б треба було менї десь далеко мандрувати краями серед мерехтячого місячного світла, неначе-б десь там на краю дороги було щасте і вижидало мене...

пястуками.

„Давай сюди!" повторив роззвіреним голосом „бо убю, кину в Молдаву і жадна собака не обізве ся за тобою!"

„Господь з тобою чоловіче!" крикнув з жахом молодий хлопець, „не тягни бо вдусиш!" і обхопила його мов кольосальна змія, стягнула з фіри і валить і бє до долу. „Давай годинник!"

„Свята памятка по батькови — змилуй ся, — не гріши... ратуй...те!"

„Ще і кричиш?" загудів мужик. „Гріху я не бою ся. Менї годинника.. годинника!" сапає і з тими словами чим раз більше стискає в ребрах молодого хлопця, майже роздавляє його.

„Бери... лиш не убий!" просить і бореть ся „Господь покарає!".

„Господа не бою ся".

„Бери, не вбивай!!..."

„Не вбивай? повторив диким звуком розбійник, — щоб відтак на мене виповів? Нї. Тобі паде смерть. Мене ти не здуриш!"

Не виповім, клянусь Господу! — лише... не вбий!!" молить і боронить ся остатними силами молодий, оголомшений пястуками.

Звалений розбійником до землї, хапає ся ще як може за колїна розбійника і благає „не вискажу..."

„Не вірю! крім тебе свідків нема." І висопівши се присїла тяжка саса на грудях молодого, майже непритомного — і давить його. Великанські плечі мов в двоє побільшили ся, здрігають ся низше і висше.. рухають ся дов-

ший час, а відтак до останку задавляють горло...

„Не вис-ка-жу!” хроплять, вистогнують молоді уста.

Менї свідків не треба, не рухай ся мой!” І глубше, низше зхиляє ся маса, виростають плечі над грудьми зваленого до землї, сопе віддихаючи не людським віддихом...

„Місяць свідок!...” добуває ся нараз впослїдне з уст молодого без голосу до вух убійника. „Місяць”... і більше нїчого — утихає...

Ще хвилина дві, не рухає ся маса з грудей молодого. Хвилину дві, клячить і прислухує ся за рухами житя в молодих грудях; але не дослухавши ся — перечікує.

Відтак піднимає ся.

Плечі вирівнали ся, убійнича рука загарбала годинник — і стоїть на рівних ногах мов вкопана.

Ще дрожить вона з напруженя; ще соплять груди в місто рівного віддиху, але очи витріщили ся вже з виразом вдоволеня на полиск чистого золота в місячнім світлї...

Годинник не був цїлком замкнений. Не вспіла рука властителя закрити його.

Убійник нахилив ся близько і дивив ся. „Три чверти на першу”... прошептали його уста. „Три чверти на першу”. А вітак мов на внутрішний приказ підніс нараз годинник до вуха. Слухає. Годинник стояв.

Не йшов.

„Треба покрутити”... сказав до себе, і ди-

вив ся, оглядав на всї сторони дорогоцїнний годинник, як до його взяти ся, хоч бачив, як робив се молодий чоловік.

„В полудне, в соняшний, ясний день бадїко”... обізвали ся в нїм нараз слова нещасного „в полудне, в ясний день!”

І він знов прикладає годинник до вуха.

Нї. Він не йде. Станув.

Йому ще не час було на отсю годину станути. Чому станув?

Та не застановляючись довше над тим незначним зявищем, він засунув годинник за холяву, вернув скоро до коней, сїв на фіру і поїхав. Раз оглянув ся за мертвим, відтак позирнув і на місяць. Той стояв все ще у всїй розжаренїй пишноті своїй на імлисто синїм небосклонї... і з поміж мерехтячих зірок глядів непорушно... Довго, довго дивив ся на нього убійник, а коли остаточно місячне світло стало його очам долягати, він згорбив ся своїм звичаєм вигідно в двоє, потяг конї батогом, завернув фіру і вернув ся назад до лїса. . . . .

. . . .

Майже два роки минуло від тої ясної, місячним сяєвом перетканої ночи. Убійство молодого богослова оказало ся без слїдів, і помимо найострійших дослїджень зі сторони суду, нещасливої матери і всеї громади не можливо було віднайти злочинника.

Глубоко в горах, в сусїднім селї від того, де переживала нещасна мати погибшого, пероживав убійник. Ґаздівство в його було не аби яке, жінка добра і господарна і дїточок кі-

лька. Все ведеть ся і держить ся, все розвиває ся як Господь приказав, лиш господар неначе не той сам що давно був. Посивів передвчасно і від часу до часу угинає ся, нидіє під чудним смутком. Особливо як настає час, де випливає на небосхилї місяць в повни, освітлює все верхівля гір, зазирає чи не в кожде віконце, срібним маґічним сяєвом своїм — саме тоді уникає його сон, пориває розпука, він качаєть ся на постелї з боку на бік, риє палцями в волосю, і сховав ся би найрадше... Господь знає де... „Місяць свідок”... відзиває ся в його памяти голос убитого, „місяць свідок” і так всюди і завше, доки не зміняє місяць лиця, не ховає ся одною половиною за хмари.

От таке з ним...

Иноді встає, сїдає на край постелї, опускає голову з довгими сумними кучерями глубоко на груди і сидить, карає ся. Нї, так вгадує суд над собою на суднім дни, або задумує ся до нестями над способом, яким видасть його „Місяць свідок”. — Так, місяць його зрадить, видасть, місяць! говорить, пророкує на днї його душі сумний голос і все єство його. От таке вертить ся ніч за ночею в його голові, формулує ся чим раз виразнїйше, не дає спокійної хвилї, відбирає сон...

. . . . Иноді знов викрадаєть ся нечутно на двір, ходить, блудить округ хати, спозирає мов силуваний незнаною силою крадком на місяць — але все се не помагає. Часами його неначе божевіллє опановує; наводить на думку стратити ся. Відійти з світа потайно,

з шнурком на одній або другій галузи в лїсї... Та лише гадка про жінку та діти, що добрі — і невинні в страшному його грісї — здержує його від закінченя в такий страшний спосіб. День як день минає йому в роботї, в журбі, клопотах о хлїб насущний — а прийде ніч, деб він спочив спокійно, набрав сили на завтрішну днинку — його сон уникає. Йому ввижаєть ся вбитий, причувають ся слова, „місяць свідок"; бачить і сам той незмінений місяць, котрого сріблисте сяєво, допроваджує його до божевілля, і він терпить пекельні, тайні муки. Вже і боронить ся, опирає ся великанській силї, що годинник продав він; і перейшов він в Бог зна чиї руки. Вже память по страшнім учинкуненаче на віки затерла ся — лиш він оден на всї гори мучить — карає ся місячними ночами, не находить супокою...

З часом почав сивіти, підупадати на здоровлю, з душі його сміх зник на завше, лиш ще жінка та діти, що незнають о нічім, все, для нього однаково дбайливі, щирі, піддержують його несвідомо додають охоти до житя.

. . . .

Одної такої прегарної місячної ночи, лїтом, неспить ся знов мужикови.

Вже пораз чи не пятнайцятий обертаєть ся він безсонно на постелї, мучить голову і душу питанями, яким чином мігби зрадити його „місяць свідок" і не може заснути...

Врештї, щоб не збудити жінки шолопанєм, обертаючись неспокійно з одної сторони на другу, він встає безшелестно з постелї і йде, сї-

дає на лавку під вікном. Не можучи однак перенести місячного світла — він закриває долонями лице, мов ховає ся від нього — і згорбившись своїм звичаєм спустив голову в низ, і — здавало ся пробував уснути сидячи...

Недовго сидів він от так... коли чує, коло нього шелест. Переляканий підоймає голову — а перед ним стоїть його жінка.

„Ви знов не спите бадїко...” каже вона стурбована, шопотом і сїдає коло нього на землю. „Знов мучить Вас якась недуга, грижа чі що там! — що Вам такого бадїко? Скажіть менї, бійте ся Бога, і буде Вам лекше. Я вже від якогось часу уважаю, що Ви від часу до часу маєте все якусь грижу. Особливо як настають отсї ясні, божі ночі, що не можете спати, кидаєте ся в постелї сїдаєте”...

„ Болить Вас що, бадїко? Турбуєте ся чим та нехочете щоб і я про се знала?”

Так питала, допитувала ся жінка, і старала ся заглянути йому в очи, котрі закрив долонями — а сам мовчав дишучи важко, та зітхаючи так само.

„Іди спати, жінко... а мене лиши в супокою. Зараз ляжу і я.” Відповів шопотом, щоб не побудили ся від голоснїйшої розмови й дїти. Менї нїчо не хибує лиш не можу спати.”

„Се не правда, бадїко”... заперечила жінка також шопотом. „Ви щось маєте на серцю — і лиш не хочете сказати.”

„Як маю то моя журба — тобі до неї не мішати ся. Ти її не збереш з моєї душі — йди!”

„Може і зберу, бадїко. Чи довг затягли

який?" Питала стурбованим голосом — і приховзлась на колїнах до нього близше.

„Довг" повторив він гірко і усміхнув ся так само.

„Великий?" Допитувала вона, неначе потрохи врадувана, що дійшла до причини його смутку.

„Великий"... відповів стисненим голосом і відсунув її від себе. „Лиши мене. Йди спати, жінко!"

„Не піду бадїко!" відповіла вона присуваючи ся знов близше і обняла мов благаючи оба його колїна. Той оден рух мов з рівноваги його вивів. Він трунув жінку від себе і просичав люто:

„Геть, спати кажу! ще і ти будеш моє серце гризти? Дай спокій кажу. Геть від мене! хиба під землю вже сховаю ся!"...

Жінка не кивалась з місця.

„Не піду, кажу"... відповіла. „Аж тепер не піду. Ви маєте гризоту, великий довг. Годину смерти своєї нїхто не може знати. Не дай Боже згинете — мене з дїтьми Жиди з хати виженуть. Скажіть бадїко як і що; яж Вам жінка щира, вірна. Коли Вас не слухала, здраджувала?" І висказавши послїдне слово, почала тихцем плакати.

„Не плач жінко, йди спати, то може колись і скажу"... Обізвав ся мужик потрохи тронутий жінчиною добротою.

„Не піду, доки не скажете, бадїко." Обізвала ся вона все ще пошльохуючи. „Не піду, не кивну ся з місця, абим знала, що до раня буду

тут сидїти".

Убійник тими словами мов до розпуки доведений зарив в патлате волосє своє і зітхнувши тяжко — схилив ся низько над жінкою на землї і сказав здавленим, гірким а заразом з неописано погідливим голосом: „Кобись не мала проклятого жіночого язика, то можеб і сказав тобі, що мене підїдає, що мене живцем у землю з потайної гризоти кладе, ночами сон відбирає."

„Не скажу — не писну — побий мене Боже!" закляла ся жінка, і схиливши ся митю до долу діткнула ся чолом до землї, і поцїлувала чоловічі ноги. „Не скажу — скорше занїмію"...

„Памятай, що кажеш"... шепче він знов. Коли зрадиш ся проти кого... мене смерть чекає."

„Господи!" Зойкнула з переляку жінка, і підняла руки в гору. „Нехай висушить менї язик, нехай осліпнуть очи коли слово скажу — лиш скажіть що є."

Убійник через хвилину неначе боров ся, неначе рішав ся а врештї обізвав ся.

„Коли вже так — то ходїм на двір! Тут могли б почути дїти — і всїм нам — конець."

. . . . Безшелестно мов кітка підняла ся жінка на ноги, і так само безшелестно вийшли обоє з хати.

Вийшли і стали.

На дворі ніч ясна і пишна.

Небо ніби купає ся в просвітленій сріблистим сяєвом місяця імлї — а сам місяць стоїть на небі — жевріє.

Навкруги тишина...

Перед хатою недалеко біла, сільська дорога, за дорогою гора, покрита лісом, а над всім тим копула небосхилу — засіяна зорями. Вони дрожать.

Він оглядає ся неспокійно „щоб, не дай Бог, хто не почув,” прошептав боязко, і приступив близше до неї.

„Не бій ся. Все побите сном”.

„Я бою ся” шепче він знов, і витріщав ся мов божевільними очима через хвилю на місяць.

„Не бійте ся” повторяє вона сильнійшим голосом, а сама починає чогось дрожати мов в пропасниці.

„М і с я ц ь!.. бовтнув він і повертає до неї лице... в тій хвилї біле, мов полотно.

Він оден, бадіко, бачить і чує нас. Він оден. Ходїть і кажіть...”

„В і н мамцю...” відповідає мужик... і подав ся за жінкою мов пяний. . . . .

. . . . . . Сїли обоє на приспу під білою стїною саме проти місяця і він розказав. . . . . .

. . . .

Коли скінчив і вона з заложеними руками, притуливши їх тїсно до уст, сидїла з очима витріщеними на місяць, мов скаменїла — він сказав:

„Він менї грозить, жінко. Скілько разів не виплине в повні на небо, не викличе череди звізд за собою — все менї грозить і я караюсь — несплю: Пропав я, жінко, як мене він видасть, пропав на віки — а зі мною і Ви”...

„Треба каяти ся, бадіко... Господу молити ся. За бідного погибшого поману давати, — о-

бізвала ся вона неначе не своїм вже давним голосом, мов збудила ся з страшного сну — то може і не видасть. Треба каяти ся. Ой!!" — і зітхнувши стоном мов взяла тягар над силу на свої плечі — встала з вільна і поволїкла ся в хату.

Він за нею.

Йому лекше стало передавши їй свій гріх. Вона добра жінка.

Добре, що сказав.

. . . .

По тій сповіди він неначе віджив, і здавало ся неначе забув що перетерпів за місячні ночи, що відбирали йому сон. Набравши ся остаточно через сон назад давної сили, він взяв ся з давною охотою до працї. Між иншим почав частїйше як передше виїздити в гуртї з другими сільськими людьми з кіньми на заробіток. Вивозив сіль з К., вивозив матеріял на будову, вапно і т. п.

Виїзджаючи от так, чи не що тижня вертав иноді і підпитий. Так вело ся якийсь час. Зразу оправдував ся перед жінкою за свою пяність коли вона кидала ся на нього, що протрачує з поміж дїтей гроші в корчмі — і мовчав. Пізнїйше однак не покидаючи того, почав відворкувати на її викиди — а далї сперечати ся і грозити.

„За мої гроші!" — викрикував „за тяжку мою працю не вільно менї і порції горівки з людьми в купі напити ся? Ади моя куратeля — ади! вчить свого чоловіка свіжого розуму — гай-гай!" і аж свиснув. „Май його для себе

доки не навчу тебе свого — памятай!"

І нічо.

. . . .

Знов минає час.

Однак знов не все з добром минає він.

Мужик не покидав своєї привички, ба навіть змагає ся вона з часом у нього в силу.

Ледви що кілька ринських в місяць передає він з заробітку жінці. Решту мов в безодню топить в корчмі між знайомими візниками і иншими. Се чим раз більше і гірше гнївить і болить жінку, що за дітей і чоловіка дала б і душу свою.

Так часто густо, а далї і кілька раз тижнево.

„Менї треба до нього инакше взяти ся"... порішає в себе одного разу, коли її майже розпука брала ся дивлячи ся на його марнотравство — коли лучило ся таке, що по пяному навіть і руку клав на неї та погрожував вбити її.

„За працю і добро моє, за щире моє серце!..." Жалїла ся сусїдам, обтираючи сльози. „Але — най там!"

. . . . Коли вернув одного разу під велике свято знов підпитий і вона переконала ся, що з грошей в його мошонцї і слїду не було, вона счинила такий крик, що він хоч який пяний, отверезив ся та попавши за її гнів і викиди в страшенну лють — побив її, переволїк нею чи не всю хату „щоб попамятала" хто господар в хатї — і хто має слово. А на другий раз, „то і не кажу: с а м а знай що буде!" . . . .

. . . .

Вратована дітьми вона підвела ся.

Біла як сніг, з болю, люти і пониженя заіскрила на нього очима і — як стояла вилетіла з хати.

Коли вернула... не вернула сама.

З нею враз сусіди.

„Діти бачили"; говорила беззвучним голосом і спотнілими устами — вказуючи притім і на чоловіка... „діти бачили. Всю хату вимів мною і моїм волосєм. Всю хату. А руки ось... чи не на все скалічив, зломив. Грозив мене ще і вбити, як вбив перед роками молодого сина старої попаді, щоб забрати від нього золотий годинник.

Убивана людска дитина — як розказував сам, не мала нікого живого в округи, і покликала за свідка місяць; — але я, люде добрі.... жінка його, беру собі за свідків Вас, — людей живих..."

. . . .

Не минуло чотирнайцять день, як одного ранку появили ся в хаті мужика-убійника два жандарми. Закували в кайдани і повели з собою. Він признав ся до всього і не опирав ся.

Коли переступав в послідне поріг своєї хати, кинула ся жінка заголосивши за ним і волічучись на колінах вслід за ним, благала, кричала заєдно: „Возьміть мене з собою... я винувата як він. Возьміть най згину з ним!..."

Убійник станув.

Блідий як смерть прошиб її очима мов ножем і відповів:

„За дітьми мені жаль — за тобою ні. Ти

гірша від мене.” А до дітей, що висипали ся плачучи за ним, обернув ся і сказав:

„Моліть ся за мене. Моліть ся ясними, білими ночами, як місяць в повні стане. Ви моліть ся. Може се через Вас Господь простить мені. Ніхто не бачив — не чув мого гріху. Він оден його через місяць заздрів. Моліть ся, він почує — бо до Вас я більше не верну. Місяць розлучив нас.” . . . .
. . . .

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА.

ВЕСНЯНІ ПТАХИ.

—Їдуть!... Он з гори спускають ся...

По білому снїгу, не швидко спускають ся вони майоріючи червоними башликами... Наче річка крови пливе у село. Ще кілька хвилин і крїваві хвилї заллють його... І нїчого не можна зробити...

— — — — — — — — — — — — — — — —

— Багато наших забрали, але обійшло ся без крївавих подій.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Я не можу спати... Узка мов щілина камера, під самою стелею заґратоване вікно, на столї блимає маленька лямпа. Тиша. Така тиша мов би мене живою замурували в домовинї. Та воно, властиво, так і є. Може статись, що занедужає мама, або тато, що я робитиму тодї? Головою буду битись о цї камяні стїни?! Було-б так раціонально як те, коли-б я просила, щоб мене пустили провідати хворого...

Хотїла-б я знати, що робить ся там, у нас... Може цї останнї подїї так нажахали народ, що він вже й годї?... Я навіть думати боюсь...

Якийсь гуркіт і гомін. Мабуть когось нового ведуть. Якась бідна душа переживає саме тяжкі хвилини—у перше входить у тюрму.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Нї, це за мною. Повезуть на північ.

Ніч. Холодна зимова ніч. Не зоряна, не місячна, вся з двох барв: чорної і білої.

Навкруг саней, на яких мене везуть, басують коні конвою, зачіпають мордами мене по голові і спинають ся на диби наче от-от готові розбити сани та затоптати мене.

Везучи на вокзал мене провезуть поуз наш двір... Ніхто там не знатиме що я буду так близько... Може почують стугіт копит, може глянуть у вікно і в півтемряві побачать цей чорний поїзд. Їм буде тяжко і страшно що поуз їх двір повезли когось на страждання... І не знатимуть що то мене. Вони будуть думати про те як швидко визволити мене, до кого їхати хлопотатись, коли їхати на побачення зо мною. А мене вже в тюрмі не буде, на кілька хвилин буду так близенько біля їх і потім потяг повезе мене кудись туди далеко на північ... Але краще що вони не знатимуть кого повезуть поуз їх...

Я цілком спокійна, хоч хвилинами здаєть ся, що ця дорога веде мене до смерти. Чи буде вона від того, що мене поволі замучать, чи від того, що я своєю волею вкорочу своє життє—все одно. Але це єдина моя втїха, що від страждання можна визволити ся смертию...

Менї себе не шкода, але не можу думати здаєсь що можу збожеволїти, коли згадаю про нашу справу... Не вже вона загинула?...

Не можу думати!..

— — — — — — — — — — — — — — — — —

От і наше село. Мене везуть поміж чорними тинами і білими хатами з чорними невидючими вікнами. Вже пізно, ніде не сьвітить ся.

Село мовчить мов закляте, мов залякане на вічні віки... мов зрадливе... Хоч би хто як небудь дав знати.....

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Самота, самота! Чорне і біле наоколо і все засноване сивим повітрем. Тиша. Лиш владно стугонять копитами коні. Здаєть ся, могли-б розбудити село, але тиша, мовчанє, ні руху...

От уже й міст. Ще владніще коні бють копитами. У низу між чорними мертвими вербами білїє скута морозом річка. Так міцно скута, така непорушна як камяна і здає ся, що до неї ніколи весна не прийде.

Що се?

Переможно, мов віщуючи щось найкраще, десь над річкою розлягаєть ся крик весняної птахи. З села їй други відгукнули ся... ще... Тай замовкли... Знов тиша. Живая тиша!

До скутої морозом річки прийде весна, ці весняні птахи віщують її!

Тепер я знаю, що думають у цїх мовчазних хатах. Це-ж ті, що там занїмали чи в тяжкому снї, чи тужливому безсоннї, поставили вартових дозирати за ворогом, зи тим, що він дїє... Я з цього вгадую богато і тепер знаю все... Стає так легко, так спокійно, мов би у житю буде лиш тяжкий час і аби його перебути, а там усе піде добре, краще ніж було.

Знов чорні типи й білі хати з чорними, але вже здаєть ся видющими вікнами. Та не забаром їх проминаємо і наближаємо ся до гаю з похиленим таємним деревом. Несподївано відтїль вириваєть ся цїлий хор пташиних голосів наче зустрі

ваючи мене й проводючи в невільну дорогу, у цю зимову холодну ніч, наче голоси найріднїщих, найдоросших...

Запевне, що та варта не знає, що їду іменно я, але бачить, що везуть когось з їхнїх. Досить їм побачити людину в такому околї конвою, що би назвати її своєю, і щоб її наче сяєво обвили їхнї симпатії, довіре і жаль.

Та який же ми дорогий скарб маємо! Чи починаючи нашу роботу ми хоч у снї насьмілювались мріяти про таке велике щасте, про таке довіре і поважане народу? Ми думали, що як і наші батьки будемо довгі, довгі роки робити без надії побачити хоч які небудь примітні результати. А вийшло он що! Тепер нехай мене везуть хоч і на край світа, хоч і на смерть! Я знаю, що моя праця не пропала.

— За думками і не примітила, що он і наші хати... Якже принадно сіяють вікна. Як би мене там радісно зустріли, коли-б я увійшла туди. Коли-б оці чорні верхівні зникли як примара страшного сну і конї повернувши до воріт, стали. Візниця відчинив би ворота і через мить мене-б конї привезли до ґанку, а ще через мить, я була-б у хатах. Та навіть ступати на поміст своєї хати була-б втїха! Яке-б щасте було бачити здивовані, радісні облича, як би гарно було опинити ся у своїх хатах ясно освітлених та теплих... Як би менї було гарно серед рідних.

Годі!

Сани все далї й далї... Я повертаю голову назад і дивлю ся на ясні, мов зірки, вікна. Вони все віддаляють ся.... От уже верхівні заступили

їх. Не видно. Я одна серед одноманїтного сїрого повітря та білого снїгу, одна з цїми чорними примарами на скажених конях, одна у їх повній владї. І нїщо на світї не може мене визволити.....

Ну, дарма!

Менї пригадують ся голоси весняних птахів і я починаю міркувати: раз є весняні птахи, буде й весна!...

Надія Кибалчич.

ТИ ПРИЙШОВ.

(Психольоґічний нарис.)

Я тужила за тобою і шукала тебе. Шукала між народом густим і низьким, але находила там лише звук твого імени, бо ти не брат товпи а великий і високий надчоловік, тому тебе між людьми не находила я...

А блукаючи між ними питала усїх за тобою. Вони радо кидали у моє лице твої хиби і відходили. Ті хиби подобали ся менї, бо ти був у них навіть великий, більший чим другі...

У веснї-маю бажала я тебе. Зітхала у день і снила у ночі, кождої хвилї линула до тебе тоді, коли ціла природа грала пісню житя-надії, коли й я сподївала ся жити. Твій дух ставав часто передо мною, манив мене усміхом, загадочним виглядом: прийду або не прийду. Ти всміхав ся, але не приходив ніколи...

Одної днини між твоїм а моїм духом станула тїнь молодої дївчини. Тїнь була гарна і приманчива і ти цїлий скривав ся поза нею. Від сього часу являв ся ти менї усе з сьою тїнею, що ставала перед тобою...

Тепер я знала. що ти не прийдеш, не можеш прийти до мене. Я почала виглядати, а почала терпіти. Терпіла за себе і за тебе, бо й ти терпів — надармо.

Надійшла осїнь. Посумніла природа в ожи-

даню смерти, посумніла й моя душа, хоч вже не ждала... Бо смерть навіть байдужною стала для мене. Тоді прийшов ти... Я здивована глянула у твої вічі. Відбивалась у них немов у зеркалї ся тінь, що тепер аж у душі сховала ся. Вона сиділа там вигідно, сміялась з мене і — з тебе! Ти прийшов і став говорити. Так слова ті не доходили вже до мойого серця. Вони здавали ся менї скреготом нігтя по шибі і я не слухала їх. За скреготом тим волїк ся сміх гарної тїни...

Ти казав: вона не була менї любовю, була розривкою. Я не думав про неї поважно, я забув ся. Покинув її молодую і прийшов... Навіщо ти прийшов? У моїй душі нема вже тебе. Бо ті слова убили його у менї. Змерзли із зимна.

— — — — — — — — — — — — — — —

Чому ти так сказав? Чому не прийшов німий і блїдий, зломаний і нещасний, вірною любовю до краю прибитий. Чому?

Я би свою сумовиту голову взяла у білі руки, поклала на свої груди і ніжно втихомиряла. Я би заколисала твою душу піснею про золоту надію, я би покохала тебе як нещасливого. А так... Навіщо ти прийшов?

Володимира Вільшанецька.

Кнут Гамсун.

КАБЛУЧКА.

Я бачив колись у громаді молоду, закохану дівчину. Її глибокі синї очи сяли, і вона не могла сховати свого почутя.

Кого кохала вона?

Того молодого хлопця, там, біля вікна, сина хазяїна хати — хлопця в мундіру і з голосом лева. Ой, Боже, з яким коханєм стежила вона очима за молодим хлопцем і як неспокійно сиділа вона на стільцї!

Коли в ночі ми вертали ся до дому, я сказав, бо знав її дуже добре:

— Яка ясна, чудова ніч! Чи весело було тобі сьогоднї? І попережаючи її бажаня, я з пучки зняв свою каблучку, що заручив ся знею, й казав далї:

Поглянь-но, твоя каблучка стала дуже тїсна для мене. Коли-б ти віддала її побільшити?

Вона протягла руку й прошепотїла:

— Дай менї мою каблучку, я віддам її побільшити.

І я віддав каблучку.

Через місяць я знову зустрів її. Я хотїв спитати про каблучку, але чомусь не спитав.

— Сеж не до спіху, — подумав я, — дам їй ще трохи часу. Але вона кинула погляд на вулицю й промовила:

—Так, правда... Твоя каблучка.... у мене трапилось з нею нещастя; я кудись її засунула

чи, вірнійше згубила її.

І вона ждала на мою відповідь.

— Ти гніваєш ся на мене за се? —спитала вона мене тріважно.

— Ні, відповів я.

Ой, Боже, з яким легким серцем покинула вона мене, коли побачила, що я не гніваю ся за се.

Потім минув цілий рік.

Я знов вернув ся в ті-ж самі місця і раз у вечері пішов по знайомій, дуже менї знайомій дорозї. І от вона йде менї на зустріч, і очи у неї в троє синїші і в троє більше сяють. Але рот її став такий великий, такий блїдий.

— Ось твоя каблучка, — сказала вона, твоя каблучка, що заручив ся зо мною! Я знову знайшла її, мій любий, коханий, я звеліла її побільшити, тепер вона вже не буде давити тебе. Я глянув на покинуту жінку, на єї великий блїдий рот. Я подивив ся на каблучку.

— Е, — сказав з глибоким поклоном, тепер вона занадто широка для мене.

Переклав: **Грицько Промінь.**

ОБРАЗКИ З ВІЙНИ.

I.

Хата.

Перейшли Турки. Стоїть самітна самотою, над високим руслом ріки, окружена голими скелями і ожиняком, хата з позачинюваними вікнами. Боязка визирає. Сонце запада за старим замчищем, що гадюкою сторчить на хребті гори... „І сходить ніч повна хмар і опирів.

Ціле житє навкруги завмерло. Старий явір, поєний невольничою кровію молодців, стоїть як велит коло самітної хати. Неспокійно витягає свої довгі рамена і наче любяча мати старає ся її обняти в свою тінь.

Перейшли Турки... Усі страховища знищеня снували ся між ними. Старий явір, який далеко бачить, голосить страшні, а пахучі вітри здержують йому віддих і ховають ся наполохані між галузє дерев.

А самітна хата стоїть мовчки у тіни. Лише на великій криші сидить, затаївши ся, кітка спокійна, непорушна, викована дивною любовю до хати. Байдуже про людий, сидить вона, болїє над розлукою, повна уподобаня сидить на покинутій оселї, наче домове божество.

А під хатою, під зачиненими дверми голосить жалібно домашний пес, піднявши голову до неба, спустивши уши на довгу витягнену шию, а його великі очі наповняють ся болем над розлукою його з жителями тої хати.

Поле навкруги, наче море тіни без филь, воздух тяжкий — усе погружене в тяжкім смутку. А з чорних хмар на небі капають рясні сльози.

II.
ДЕЗЕРТИР.

В карловатих корчах на скелях, розжарений спекою сонця, лежить він понуривши лице в долину. Безконечна дорога, утомила його в половині шляху. Обдертий, босий, без оружа, без шапки.

І він спить тепер на спеці. Має сон. Його сон, дивний, незвичайний сон,малює ся в його утомленім тілї. Він тут лежить, похиливши лице в долину, незначно витягнув праву ногу і підняв голову. Його ліве рамя випрямлене неначе би держав дуло своєї рушниці. Праве відкинене на бік неначе би сягав по меч... А сон його не є смертельним сном боязливих.

Саме тепер був він коло довбуша. Боре ся завзято в першім рядї. Коло него і за ним навкруги бренять кулї. Його товариші падають мертві коло него, инші втікають з переляком з поля борби. Він сам стоїть відважно на полї борби,остав ся послїдним, вистрілив останний набій і очікує славної смерти...

Між тернєм на скелях, розпечених промінями сонця, лежить повалений кулею дезертир. Але на слабім, хорім тілї, яке мучила смертельна трівога, на обезславленім тїлї малює ся геройський сон про хоробрість і честь...

III.
ПОХОРОН БОРЦЯ.

Монотонна рівнина. Пограничні камені піль підносять ся немов легкі тіни. Ніякої виразнійшої точки, ніякого знаку розпізнаня. Чи се Белєстіно? — Хто може се сказати?

Ціла далечінь потонула в мраці; простір спочиває утомлений бурею і війною. Нічого не можна у нім пізнати; нічого не остало при житю. Всьо, що тут стояло, чи дерево, чи камінє всьо похилило ся до землї, знеможене сном.

Безконечна, глубока мовчанка, як далеко засягне око, мовчанка війни і смерти панує над далекою рівниною.

Але над селом землї, понад мовчанкою рівнини порушає ся зовсїм поволи чорний похід, дивна процесія. Переразлива музика подібна до сумного хору, прорізує легку, прозрачну одїж мраки, лунає по безконечнім поли і завмирає на небі.

З гори, зза хмар злїтають нараз, привалені звуком труб, кличем смерти постатї з иншого світа — ворони, які жадні кровавого жиру.

А далеко у просторі стоять рядом непорушно і велично горді кедри, подібні до жовнїрів, які стоять на вартї перед переходячим вождом, на широкім поли смерти стоять і дивлять ся в простори.

IV.
СЛЕЗИ МАТЕРИ.

Дощ паде і паде безпереривно. На вузкій

вулици, обсадженій високими кедрами, вітер сумно розвіває одежі. Священики в білих одягах окружають цьвітами прибрані мари. А вузку вулицю виповняє чорна хмара отворених парасолїв. А дощ паде, паде безперериво.

Сумний похід який посуває ся вузкою вулицею, обсадженою високими кедрами, прибраний в святочні одежі. Офіцири поблискують золотими одностроями а дівчата білим шовком. Кождий молодець пристроєний, як молодий жених. Тепер несуть сумні мощі.

Померший в одностою з золотими вилогами і золотими ґузиками. Але ґузики і вилоги почорніли від стрільного пороху, а уніформ подїравили кулї.

За домовиною яку несуть поміж рядами високих дерев, ідуть засумовані приятелї і рідня, несуть вінцї і поливають їх слезами. Супроводжають мертвого. Куля постигла його далеко від вітчини. Зложили його у домовину серед байдужої гутірки. Під парасолями іде товпа і гуторить про свої звичайні справи.

Про свої звичайні справи гуторить товпа. Попи поспішно ідуть вперед; вітер рівно-душно повіває хоругви. Лише якась старенька жінка, чужа для всїх біжить коло мар і мервить своє сиве волосє. Старенька оплакує свій власний смуток, свою одиноку дитину, яку постигла куля на чужинї. А в товпі під парасолями загомонїли: „Хто знає! Се, імовірно буде мати, яка оплакує одиноку дитину!" Дощ паде без перериво, а на цьвіти на марах падуть горячі слези матери.

V.
КІНЬ.

Розтягнений лежить він на земли, на ниві. На широкім поли сліди знищеня і пустки. Горде тіло непорушно лежить на траві; голова витягнена вперед, довгу шию вкриває буйна грива, очи широко отворені. Передна нога зігнена, копито застрягло в землю, неначе би кінь хотів порпати її, неначе би бідне звіря за дармо рвало ся, щоби піднести ся і бігти звідси. А побіч него лежить їздець убитий. На нїм лежить порожне сїдло і полискує ся срібними прикрасами. Далеко навкруги не чути віддиху живої душі. Війна минула, пройшла; живі поутїкали, мертвих похоронено. Сонце ховає ся за гори, а заходячі послїдні проміня блукають по гордім чолї коня і зливають ся в золотий вінець на його гриві, в вінець слави.

VI.

На чорній софі не плаче уже блїда женщина в чорній одежи, жінка резервіста. Не має уже сльоз. Буря прошуміла над чорною головкою молодої жінки, а з її великих очий потекли потоки слез. І ті великі чорні очи вдивились в якусь далеку, незнану ціль, за убогими рамами віконця. Там білїє далекий шлях, засаджений тополями. А шлях пустий. Нїхто не іде, нїхто не приходить. Під срібні тополї проводжали великі чорні очі милого в похід. А тепер ті очі вдивили ся в далеку, незнану ціль. А шлях пустий. Милий спочиває в поневоленій землї.

На чорній софі підняв ся маленький, білявий хлопчина, який висунув ся з її рук і встає на свої слабі-ніжки, простягаючи до неї маленькі рученята. Воно вхопило старий меч, який висів на стїнї і сильно притиснуло до себе. Блудним вогником засвітили ся його сині оченята. Але великі чорні очі впили ся в самотну дорогу за убогим віконцем і не бачуть крови малого дитятки.

СОЛОМОНИ.

Сонце так припікає, що аж пригинає робітників до землї, а порохи не дають свобідно дихнути. Помимо того лопати бренькотять і дрібне камінє розлїтаєть ся по кутах величезних льор.

Він стоїть і вдивляєть, як робітники вимахують справно лопатами, вслухуєть ся в бренькіт і лускіт падаючих предметів, і неначе не заважує того всего. Його увага як управителя, як того, що звик впроваджувати всякі улїпшеня звернена на одно.

Лопати в руках робітників видавали ся йому за легкі. Він підійшов до наставника і відізвав ся таким голосом, як би зробив важне відкритє:

— Чи ви вже зауважили, що вони вимахують лопатами, як коло стола виделками?

—Так.

— Завтра роздати инші лопати, які пришлю вам.

— — — — — — — — — — — —

Слїдуючого дня робітники дістали лопати в двоє більші і від тодї вже не було чути бренькоту, нї стуку, лише управитель інколи показав ся там, де колись роїлось від робітників і понуривши в долину голову, буркотів сам до себе:

— „А то вже годї тепер з тими робітниками що почати! Самі Соломони"....

РАНЕНИЙ ЛЕБЕДЬ.

Се було в Індії...

Одного весняного ранку над царським садом індійського царя Судотхани перелетїла громада білих лебедів. Они летїли в напрямі найблизших на сьвітї гір — Гімаляїв, щоби десь там робити собі гнїзда.

Гарні птиці накликали одні других піснями любови і вся біла громада несла ся до снїгом покритих верхів.

Свояк царя, Девадатта, натягнув лук і пустив стрілу, котра попала якраз просто під сильне крило лебедя, що летів напереді громади розпростерши широко білі крила в голубім просторі небес.

І лебідь упав. Ясночервоні кроплї крови закрасили біле пірє в тім місци, де ударила злая стріла.

Побачив се наймолодший, але налїпший з царських синів, Сиддархта, осторожно взяв ранену птицю і легко положив єї собі на колїна. Він сидів тодї загнувши навхрест ноги, як любив сидїти дуже часто і як є звичай в тих сторонах сидїти. Пестощами відогнав він страх нещасної птиці, поправив помяте пірє, успокоїв перестрашене серце і зачав гладити його по голові.

Лїва його рука держала лебедя, а правою витягнув він смертоносну сталь з рани і положив на ню сьвіжих листків і цїлющого меду.

Не хотячи малий царевич уколов стрілою свою руку і се заставило його ще більше призадумати ся, що се таке біль. І він зі слезами на очах зачав пестити і жалувати ранену птицю.

До него підійшов слуга і сказав:

— Мій князь убив лебедя, який упав серед отсих рожевих корчів. Він казав менї попросити тебе, щоби ти прислав йому птицю. Чи пришлеш єї?

— Нї! — Відповів Сиддархта. Колиби лебідь був мертвий, його треба би післати тому, хто його убив. Але лебідь жиє. Мій брат убив не лебедя, а тільки ту божественну силу, що порушала його білим крилом.

Девадатта довідавшись про таку відповідь, сказав:

— Дика птиця, жива, чи мертва, належить тому, хто на ню стріляв. Доки она лїтала попід облаки, она не належала до нїкого. А коли она упала — она моя. Милий брате, віддай менї мою добичу.

Сиддархта ще більше притиснув лебедя до себе і найбільше поважно сказав:

— Нї! Я говорю — нї! Птиця належить до мене. Она перша з усіх сотворінь, які будуть моїми після права милосердя, права любви. З тих почувань, які ворушать тепер мною, я знаю, що буду вчити людий співчутя, я буду заступником усього сотворіня, яке не може себе заступити. Я буду старати ся охоронити від терпіня не тілько самих людий. Однакож коли ти князю не годиш ся зі мною, віддаймо наш спір

до рішеня мудрців і зачекаймо на їх присуд.

Так і зроблено. Рада з наймудрійших царських дорадників розглядала і розсуджувала спір. Оден говорив таку думку, другий иншу, а вкінци підніс ся чужий якись нікому незвісний старець і сказав:

— Коли житє має вартість, то живе сотворінє повинно би належати до того, хто спас його житє, а не до того, хто старав ся убити його. Убійник губить і нищить житє, а милосерний піддержує його. Милосердному належить ся лебедь.

І всі признали, що сей присуд був справедливий.

ЧЕСНИЙ З МІЖ ЛЮДИЙ.

Коли всі вихваляли щедрого Хателя Таї і говорили йому, що він найчеснійший між людьми, що нема на світі чоловіка більше благородного як він, той сказав:

— Ні, я не благородний зовсім. Коли я разу одного роздав своїм гостям сорок верблюдів, я побачив в полю одного бідака; він збирав там терен і чортополох, щоби купити собі за них хліба. І я сказав йому: — Чому, убогий чоловіче, ти так осьтут працюєш і не пійдеш до дому Хателя Таї, де кождий тепер дістає усяку поміч?

— Хто може сам собі заробити, — відповів бідак, — тому не потрібний дім Хателя Таї.

Той бідак був о много благороднійший і чеснійший від мене.

ВЕЗИР АБДУЛ.

В усїх часах люди гордили тим, хто прискаржував і доносив на другого, хочби і на ворога свого.

Був давно колись в перського царя розумний везир (мінїстер), що звав ся Абдул. Всї говорили про него, що він дуже розумний і чесний чоловік.

Їхав він раз через місто до царської палати, а в містї тогди люди били дуже невдоволені і збігли ся, щоби порадитись що їм робити.

Коли побачили везира, спинили його, зачали кричати, що убють його коли він не зробить того. що они хочуть, а оден чоловік злапав везира за бороду і зачав сїпати.

Коли везира пустили і він прибув до царя, той вже знав про все. Цар хотів карати людий, але везир переконав царя, що они нїчого такого не зробили, що заслугувало би на кару.

Другого ранку прийшов до везира крамар.

Везир запитав чого йому треба.

А крамар каже:

— Я прийшов сказати тобі, хто був той чоловік, що вчера зневажив тебе, а навіть посьмів взяти тебе за бороду. Я його добре знаю, бо він мій сусїд. Він зве ся Нагім.

— От що, каже везир. Добре, що ти сказав. А який він сусїд для тебе?

— Для мене він не добрий, тай не злий. Деколи і поможе.

— А для людий який він?

— І для людий такийже. Жиє згідливо.

— А з своїми домашними як жиє?

— Добре жиє. Він працьовитий чоловік. Домашні його дуже люблять.

— А ти певний, що то він мене зневажив.

— Я стояв недалеко і добре бачив. Він потім мені сам про те говорив. Казав, що коли ще раз попадеш ся йому в руки, то щось гіршого буде.

— А що він про мене говорив?

— Говорив, що ти несправедливий чоловік, людий кривдиш, не жиєш по божому. Казав, що руки твої червоні від людської кривди...

Коли крамар пійшов, везир післав за Нагімом. Нагім догадав ся, що про него хтось доніс і прийшов ні живий, ні мертвий. Прийшовши упав до ніг і просив прощеня.

Тогди везир підніс його і сказав:

— Не того я тебе кликав... Я власне хотів тебе бачити, щоби тобі сказати, що ти маєш злого сусіда, крамара. Він прискаржував тебе передо мною, отже стережись його і не вір йому в нічім. Йди з Богом!

ЗМІСТ: